

Geef de natuur toekomst

foto's en dia's van
Titia van Leeuwen

*Jos Dekker door Titia van Leeuwen**

* leden van de werkgroep nieuwe
natuurbescherming

In Natura 1984-2 geeft Hein van Bohemen zijn visie op de toekomst van de natuur en de natuurbescherming voor de jaren '80 en '90. In hetzelfde nummer waarin deze benauwde, haast fatalistische visie staat weergegeven, is ook nog een ander verhaal te lezen. Futen broeden steeds vaker in steden. Het is, om in de termen van Van Bohemen te blijven, morgen nog niet te laat. Sterker nog, de perspectieven voor de natuur liggen als het ware op straat.

Dynamische natuur

Dat er nog steeds veel natuur in Nederland en daarbuiten verdwijnt, zullen we niet ontkennen. WESTHOFF en WEEDA (1984) geven daarvan voor wat betreft de planten een uiterst somber beeld. Zij hebben het echter alleen over 440 door hen belangrijk geachte soorten. Wat er met de overige 70% van de Nederlandse flora aan de hand is, laten ze buiten beschouwing.

Het is niet alleen treurigheid, je kunt ook met heel andere ogen naar de ontwikkelingen in de natuur kijken. Zo is de hiervoor genoemde fuut niet de enige vogel die zijn territorium uitbreidt in een over het algemeen toch weinig natuurvriendelijk geachte omgeving als de stad. Uit vogelonderzoek in West-Nederland is gebleken dat daar de laatste tijd meer vogelsoorten in aantal zijn toegenomen dan afgenomen. Dat geldt niet alleen voor de bekende meeuw en mus, maar ook voor de scholekster, diverse watervogels, roofvogels en park- en bosvogels. Er broeden nu waarschijnlijk meer vogels dan ooit in de Randstad (VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND 1981). De (Rand)stad blijkt ook een acceptabel milieu voor vele plantesoorten. Alleen al in Amsterdam en omgeving worden zo ongeveer evenveel soorten aangetroffen als waarvan WESTHOFF en WEEDA de achteruitgang betreuren (BOLMAN 1976). Ook in het landelijk gebied zien we dat bepaalde

planten en dieren zich aanpassen aan de moderne intensieve vormen van gebruik, zoals sommige weidevogels (VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND 1981). In de Noordoost-polder, een typische productiepolder, hebben zich 40 jaar na haar ontstaan al meer dan 500 soorten hogere planten gevestigd en die ontwikkeling lijkt nog niet voltooid (BREMER 1982).

En akkerbouwgebieden, die soms wel worden betiteld als gebieden „zonder natuur”, dragen bij aan de vergroting van het territorium van vele ganzen (LEBRET 1976). Deze ontwikkelingen zijn slechts voor een deel het resultaat van een actief daarop gericht beheer en beleid. Een belangrijk deel is het gevolg van een autonome aanpassing van de natuur zelf (Werkgroep Avifauna West-Nederland 1981). Waar mensen wel actief inrichten en beheren ontstaat „groen in de stad”, het Amsterdamse Bos, de bloeiende wegbarm en ontstaan de Oostvaardersplassen.

Perspectieven

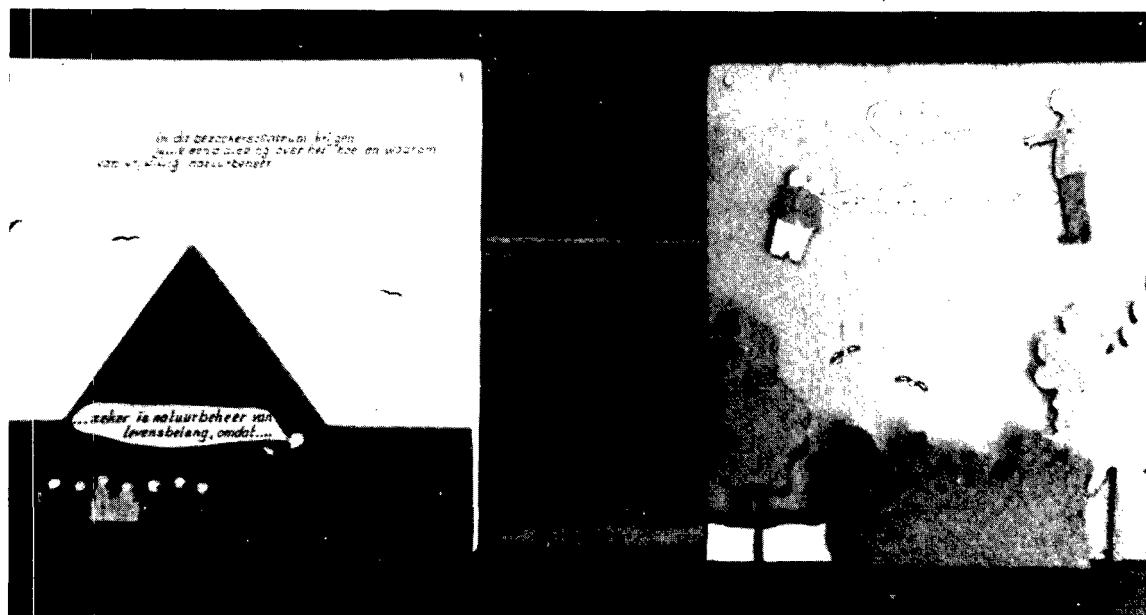
Het zien van positieve ontwikkelingen in de natuur, overigens zonder voorbij te gaan aan de ernst van de negatieve ontwikkelingen, getuigt van een veranderende houding onder een aantal natuurbeschermers. Het voornamelijk nostalgisch terugkijken naar de natuur van vroe-

ger is vervangen door het (ook) zoeken naar andere zienswijzen en perspectieven voor morgen.

Als nieuwe natuurbeschermers kunnen we waardering opbrengen voor het „natuurproduct” dat de boer op zijn land kweekt. Ook kijken we niet met minachting neer op de „cultuurvolgers” onder de planten en dieren. Onze waardering berust niet alleen op specifieke criteria van zeldzaamheid en variatie, maar ook op de betekenissen die levensgemeenschappen van planten en dieren kunnen hebben afhankelijk van plaats en situatie, functie en gebruik. Een speelruimte voor kinderen met een aantal algemene soorten kan daarom juist heel waardevol gevonden worden.

Een en ander wil niet zeggen dat er geen kritiek meer zou zijn op (de effecten op de natuur van) de huidige economische en technologische ontwikkelingen. Net zomin als de natuur die WESTHOFF en WEEDA zo waarden niet los gezien mag worden van de armoede en maatschappelijke ongelijkheden die daarmee samenhangen, zo mag ook de huidige natuur niet los gezien worden van de eigentijdse maatschappelijke problematiek (SCHROEVERS 1984). De natuurbescherming kan daar niet om heen.

In een sociale visie op de relaties tussen mens en natuur willen wij boeren zien als mensen die recht hebben op hun vorm van arbeid, niet alleen als (potentiële) beheer-

Overdracht van natuurbeelden aan de jeugd (Bezoekerscentrum Weerribben)

ders van natuur. Wanneer zij mee willen werken aan het bereiken van bepaalde doelstellingen voor het natuur- en milieubehoud, kunnen ze, wat ons betreft, productief gebruik maken van de natuur in reservaten. Omgekeerd kunnen wij dan verwachten dat zij de natuur versterken op hun eigen land. Zo worden boeren en natuurbeschermers bondgenoten (WERKGROEP KRITISCHE BIOLOGEN DEKKER VAN LEEUWEN 1982).

In deze visie past dus een herwaardering van de economische functie van de natuur. Een marginaal maar wel heel reëel voorbeeld is het beheer en gebruik van houtwallen (ALLEIJN 1980, DE HAAS 1984, VAN OMMEREN 1984). Deze hoeven niet alleen behouden of hersteld te worden in de traditionele staat, ze kunnen ook gebruikt worden voor houtwinning voor energieproductie op de boerderij. Een ander voorbeeld is de mogelijke inzet van de bunzing tegen ratten en fazanten in de akker- en tuinbouw en wellicht tegen muskusratten in het waterbeheer (VAN DER WEIJDEN e.a. 1984). Met deze „functionalisering” van de natuur dient de natuurbescherming zowel zichzelf als het milieubehoud en de landbouw en wordt

een basis gelegd voor samenwerking tussen boeren en natuurbeschermers. Deze visie is geen utopie meer, maar gebaseerd op positieve ervaringen in diverse samenwerkingsverbanden (DEKKER E.A. 1980, UTRECHT-GROEP 1984).

Herwaardering functies

De nieuwe visie op het natuurbeheer heeft zowel betrekking op uitbreiding van de traditionele functies met moderne economische functies die aansluiten bij de huidige maatschappelijke ontwikkelingen¹⁾, als op een herwaardering van de traditionele functies zelf. „Onderzoek” bijvoorbeeld is zo’n traditionele functie van de natuur. Om welk onderzoek gaat het echter? Veel (landschaps)ecologisch onderzoek vindt plaats in reservaten of in gebieden die als meer natuurlijk worden gezien. De kennis die daar wordt opgedaan is niet zonder meer toepasbaar in het overige gebied, waar andere economische wetten gehanteerd worden. We hebben echter wel dringend behoefte aan ecologische kennis voor dergelijke gebieden (JONGSMA 1980). In de ecologie overheerst, in navolging van ODUM e.a., een beeld van de

natuur als machine, die gekend, beheerd en gecontroleerd kan worden. In de evolutionaire biologie komt echter een ander beeld van de natuur naar voren. Deze is niet-gedetermineerd, terwijl wanorde, niet-stabiele, ver-van-het-evenwicht-situaties daarin belangrijke functionele kenmerken zijn (KWA 1984). Een dergelijke ecologie kan tot heel andere conclusies voor het beheer leiden (KWA en RINGELBERG 1984).

De esthetische functie is een ander voorbeeld van een traditionele functie van de natuur. Men is er aan gewend om de natuur te waarderen in termen van rust, harmonie en schoonheid. In vele natuurgebieden en in de bezoekerscentra van natuurgebieden wordt de natuur op deze wijze gepresenteerd. Het zijn waarderingen die gekoppeld zijn aan kenmerken van stabiliteit, evenwicht, samenhang, orde en diversiteit. De aandacht voor deze waarden hangt samen met behoeften en frustraties uit het maatschappelijk leven en met een bepaalde opvatting over de meest gewenste relatie met de natuur. Dergelijke waarden en beelden van de natuur hebben echter niet altijd bestaan en zullen waarschijnlijk ook geen eeuwig le-

In de natuur leeft het één van het ander in een sluitend systeem, het natuurlijke evenwicht.

Indien de bodem en de planten met - op zichzelf geringe - hoeveelheden biociden (landbouwvergiften) besmet zijn, zullen in de wormen en insecten hogere concentraties voorkomen.

De vogels vertonen alweer hogere concentraties, zodat de roofvogel die aan de top van de zgn. "voedselpyramide" staat, de grootste hoeveelheid vergift in het lichaam zal krijgen.

Na zekere tijd kan deze hoeveelheid de "dodelijke dosis" overschrijden.

Het voorkomen van roofvogels is dus indicatief voor de mate van besmetting van het milieu.

Voorlichting over het „natuurlijk evenwicht“ (Bezoekerscentrum Nationaal Park de Hoge Veluwe)

ven hebben. Wetenschap en cultuur (sociaal en economisch), die van grote invloed zijn op de wijze waarop we naar natuur kijken, veranderen. De opkomst van de ecologie bijvoorbeeld heeft de visie op de natuur sterk beïnvloed, maar er zijn ontwikkelingen in de ecologie gaande, zoals hierboven al aangegeven, die andere natuurverbeeldingen met zich mee kunnen brengen. Een natuurverbeelding die meer aansluiting vindt bij kenmerken als dynamiek, niet-evenwichtssituaties, wanorde, eenvoudigheid, groei en verval. Dergelijke kenmerken die nu alleen gewaardeerd worden waar menselijke invloed relatief gering is (bijvoorbeeld de Waddenzee) zijn net zo fundamenteel voor de structuur en ontwikkeling van natuur als de eerder genoemde kenmerken (PRIGOGINE, STENGERS 1984). Belangstelling voor dit soort kenmerken en voor een ander natuurbeeld zou wel eens goed kunnen aansluiten bij andere maatschappelijke behoeften en perspectieven en bij andere opvattingen over de meest gewenste relatie met de natuur en over de „schoonheid“ van de natuur. Waarom zouden we de natuur bijvoorbeeld niet méér kunnen gebruiken als partner voor de beleving van angst en woede, emoties die veel mensen tegenwoordig meer bezighouden dan

orde en harmonie?(2) Waarom is de schoonheid van de natuur zo sterk verbonden met kleinschaligheid en rust, terwijl de recreatie steeds dynamischer wordt? Kwalitatieve vernieuwing van de natuurbeleving zou wel eens een voorwaarde kunnen zijn voor het natuurbehoud van de toekomst.

Discussie

Onder natuurbeschermers wordt al een tijd gepraat over de noodzaak van vernieuwing van doelstellingen en strategie, visie en natuurbeelden van de natuurbescherming. Elementen van deze nieuwe visie worden ook elders naar voren gebracht (DEKKERS 1983, VAN DE KLUNDERT en VAN HUIS 1984, LÖRZING 1982, TITULAER 1983). In hoeverre verschilt deze andere visie nu van die van HEIN van BOHEMEN?

In zijn visie op de komende decennia gaat hij niet in op wat hij onder natuur verstaat en wat hij er mee wil. In zijn opstelling lijkt hij aan te sluiten bij een holistische benadering van het natuurbehoud, waarin de natuur wordt gezien als deel van een alomvattend systeem waarvan ook de mens deel uit maakt. Beschermen van de natuur houdt dan automatisch ook het beschermen van de mens in. Alle activiteiten in het kader van het natuurbehoud,

ook het inventariseren van soorten, dienen daarbij het instandhouden van het ecosysteem. Ze hoeven schijnbaar niet verder beargumenteerd te worden. Maar ook de functies van de natuur voor de mens worden in deze benadering tot iets abstracts. Natuurbehoud is immers per definitie goed voor de mens, los van welke maatschappelijke context dan ook. Natuurbehoud hoeft zo niet meer beargumenteerd te worden vanuit de functies, vanuit de meest gewenste relaties met de natuur, maar wordt een doel op zich. In zijn eerste stelling pleit VAN BOHEMEN voor „inhoud“ van het landschap. Maar hij geeft niet aan welke inhoud, om welke redenen, hij belangrijk vindt. „Een verscheidenheid aan levensgemeenschappen van voldoende omvang“ biedt wat dat betreft geen enkel houvast aan mensen die in de praktijk keuzes willen maken. Ook het begrip „oecologische infrastructuur“ brengt ons in dit verband weinig verder. Het is immers geen inhoudelijk begrip dat richting kan geven aan natuurbehoud, hoogstens een nog vaag haast modieus theoretisch hulpmiddel.

Het herstel

Het is de bedoeling een kleinschalig landbouwgebied te creëren zoals dat ooit eruit heeft bestaan. De wallen zullen weer in hun oorspronkelijke staat worden terug gebracht. De beplanting van de wallen zal zodanig moeten worden dat het een dicht geheel gaat vormen. De boomsoorten die op de nieuwe wal worden aangeplant, zullen uit soorten moeten bestaan die er vroeger ook stonden. Voorts is het de bedoeling om op de wallen het oude „hakhoutbedrijf“ weer te gaan exploiteren. In de toekomst zal het beheer daar dan ook zeker op ingesteld zijn. Het aan de wallen grenzende bouwland zal ook weer in ere worden hersteld, maar wel op zo'n wijze die in een natuurgebied vooruitvoert. Tot vraagstuk van planten, vogels en andere dieren zullen kunstmatige bestrijdingsmiddelen hier dan ook volstrekt taboe zijn. De nieuwe houtwal zal de ontwikkeling en de instandhouding van plant en dier, wilde planten en kruiden, van insecten, reptielen en kleine knaagdieren sterk bevorderen.

Natuur als energiebron (Bezoekerscentrum Weerribben)

VAN BOHEMEN wil een beschermde status voor de laatste resten natuurgebied in Nederland. Terecht, maar onvoldoende. Voor een toekomst van de natuur is het belangrijk om te durven experimenteren met diverse functies die de natuur zou kunnen vervullen en met de vormen van gebruik die daarbij horen. Natuurbehoud kan niet alleen het belang zijn van natuurliefhebbers die er oog voor hebben. De uitdaging voor de komende tijd is juist om de natuur functioneler te maken voor de behoeften van de verschillende groepen gebruikers.

Om zijn doel te bereiken valt VAN BOHEMEN terug op overheidsmaatregelen zoals de instelling van grote landschappelijke eenheden en een uitbreiding van de sectorale wetgeving. De ervaring heeft echter geleerd dat dit soort centralistische maatregelen vaak meer kwaad dan goed doet. Ze zijn gebaseerd op een sectorale structuur in het over-

heidsbeleid en roepen daardoor sectorale reacties uit die aanleiding geven tot conflicten tussen de betrokken partijen. De natuurbescherming zou juist in deze tijd van bezuinigingen moeten proberen om zich breder maatschappelijk te oriënteren en ook buiten overheidsmaatregelen en -projecten om samenwerkingsverbanden te ontwikkelen met andere gebruikers.

Mogelijkheden KNNV

Wat heeft dit alles te maken met de activiteiten van de KNNV als specifieke vereniging van natuurliefhebbers en veldbiologen? In de strategie van VAN BOHEMEN roepen deze activiteiten geen discussie op, ze passen er prima in. Het (veld)werk van de KNNV is uiteraard ook van belang voor de strategie die wij voorstaan. Deze strategie is echter eveneens gebaat bij ander onderzoek, waaraan de KNNV wellicht

een bijdrage zou kunnen leveren. Bijvoorbeeld gebruiksonderzoek, dat zich richt op de functies die (elementen in) de omgeving van de mens (gehad) hebben en op de wijze waarop mensen door gebruik de natuur in stand houden, verarmen of juist verrijken. Inzicht in de functies van de natuur in een bepaald gebied is veelal te vinden bij de regionale bevolking. Hun kennis van de functies en van de aanwezige natuur zelf is soms beter dan die van onderzoekers die een gebied vaak meer of minder toevallig onderzoeken. Inzicht in de economische en culturele functies die bijen, knotwilgen, houtwallen, geriefbosjes, grienden, sloten en houtkaden hebben, kan leiden tot herwaardering van die functies en van de elementen die er de drager van zijn. Het kan ook leiden tot inzicht in nieuwe functies of tot het inzicht dat bepaalde elementen nauwelijks meer te handhaven zijn anders dan als

monument. De recente opleving van de belangstelling voor bijvoorbeeld geriefhoutbosjes is een voorbeeld van waar dit onderzoek toe zou kunnen leiden. Gebruiksonderzoek op lokaal niveau moet leiden tot plaatsgebonden oplossingen gericht op wat de omgeving biedt, zonder de klok terug te draaien. Veldbiologen die veel ervaring hebben met een bepaald gebied of met bepaalde elementen, kunnen waarschijnlijk een belangrijke bijdrage leveren aan dergelijk onderzoek. Het kan van grote waarde zijn voor het behoud van allerlei soorten natuur, voor natuurbouw en voor het verhogen van de waardering van natuur ook bij minder uitgesproken natuurbeschermers.

Ander onderzoek waaraan dringend behoefte is, is monitoring van soorten en ecosystemen, analyses van effecten van ingrepen en effectvoorspelling. Op zich lijkt dergelijk onderzoek beperkt nut op te leveren, het lijkt om de marges van de natuur te gaan. Een gespreide strategie van onderaf biedt echter meer perspectief dan de star defensieve en defaitistische houding die VAN BOHEMEN propageert.

Dergelijk onderzoek zou kunnen bijdragen aan een kritische evaluatie van de functies van de natuur voor de mens en van de mens voor de

natuur. Zo'n evaluatie zou wel eens kunnen opleveren dat „het feest van de natuur(beschermer)” (VAN BOHEMEN) een schadepost is voor boeren en dat de natuur van boeren heel interessant kan zijn voor natuurbeschermers. Dat men in Nederland best „straffeloos” (VAN BOHEMEN beweert het omgekeerde) kan voortgaan met uitbuiting van natuur zonder dat we een „oecologisch hartinfarct” (VAN BOHEMEN) hoeven te vrezen. De natuur in Nederland is niet langer te verdedigen met onheilsprofetieën, wel met positieve perspectieven en met andere opties waarin ook ecologische begrippen als dynamiek en verandering tot recht kunnen komen.

Wij leven in een typisch verstedelijkt land. Met de hier relatief ver ontwikkelde ecologie en natuurbescherming zou Nederland een proeftuin kunnen zijn voor wat er nog mogelijk is in een dergelijk milieu. Natuurbeschermers in vergelijkbare gebieden zouden daarvan kunnen profiteren.

De KNNV beschikt over een enorme kennis van wat er is, van wat er verdwijnt en wellicht ook van wat er mogelijk is. Die kennis is van groot belang voor een toekomst, waarin we niet alleen willen verdedigen, maar ook willen zoeken naar nieuwe oplossingen en compromis-

sen met anderen. Voor een toekomst met anderen die misschien zo op het eerste gezicht geen natuurbeschermers zijn, maar wel oog en hart hebben voor hun relatie met de natuur. VAN BOHEMEN staat een behoudzuchtig natuurbehoud voor. Wij willen met deze discussiebijdrage wijzen op het gevaar met deze strategie een doodlopende weg in te slaan. We pleiten voor een gerichtheid op nieuwe perspectieven die bij wijze van spreken voor het oprapen liggen.

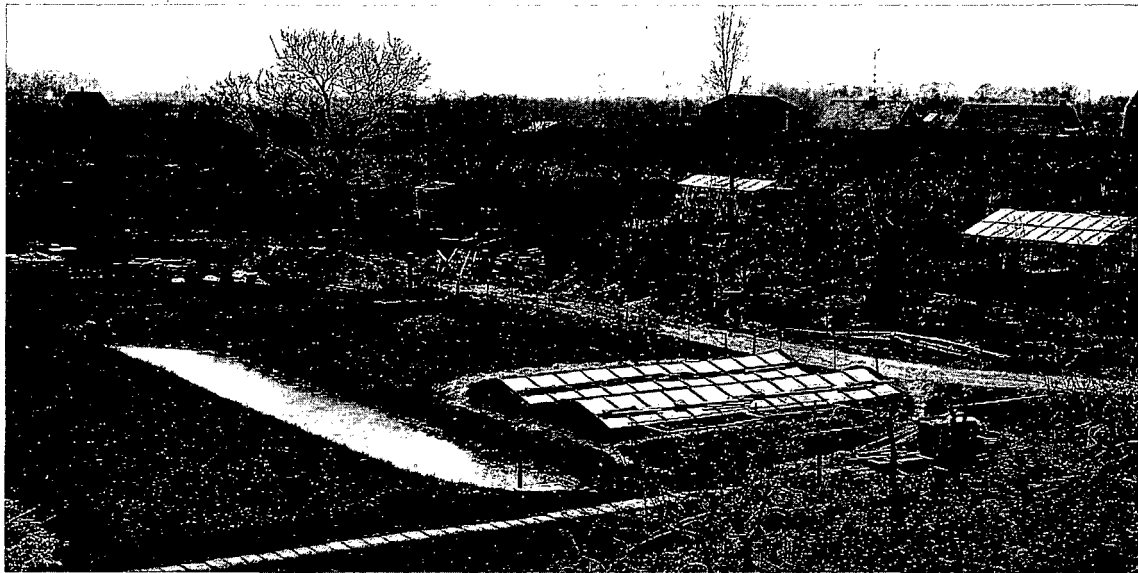
Noten

1. Ook vroeger waren economische functies vrij algemeen geaccepteerd door natuurbeschermers. Zie bijvoorbeeld KOSTER 1938.
2. Vergelijk andere vormen van cultuur zoals literatuur en muziek, waarin ook door sommigen harmonie, door anderen juist angst en agressie gezocht en onderzocht worden.

Literatuur

- WESTHOFF, J. en E. WEEDA, 1984. De achteruitgang van de Nederlandse flora sinds het begin van deze eeuw. *Natuur en Milieu* (1984) 7-8: 8-17.
- VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-

Gebruiksvariatie in ruimte en in tijd In de Vijfheerenlanden

NEDERLAND, 1981. Randstad en broedvogels. Tilburg.

BOLMAN, J., 1976. Wilde planten in en bij Amsterdam. Thieme, Zutphen.

BREMER, P., 1982. Wilde planten en dieren in de Noordoostpolder. IVN afdeling NOP.

LEBRET, P., 1976. Wilde ganzen in Nederland. Zutphen.

SCHROEVERS, P., 1984. Natuurbehoud hangt af van economische processen. *Natuur en Milieu* (1984) 11: 12-16.

WERKGROEP KRITISCHE BIOLOGEN J. N. M. DEKKER, T. E. M. VAN LEEUWEN, 1982. De natuur is achterhaald; de beperkte natuuropvatting van de traditionele natuurbescherming. *Mededel. v.d. Werkgem. Landschapsecol. Onderzoek* 9 (1982) 3/4: 114-125.

ALLEIJN, W. F. (eindred.), 1980. Houtwallen in het boerenland; ontstaan en onderhoud van houtwallen, -singels en -kaden, heggen en grafen. *Natuur en Milieu*, 's-Graveland.

HAAS, W. DE, 1984. Houtwallen op het boerenbedrijf; voordelen, nade-

len en mogelijke oplossingen. *Centrum Landbouw en Milieu*, Utrecht.

OMMEREN, J. W. A. VAN, 1984. Brandstof uit de houtwal; rendabele exploitatie van kleine houtopstanden op het boerenbedrijf. *Centrum Landbouw en Milieu*, Utrecht.

WEIJDEN, W. J. VAN DER e.a., 1984. Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw. *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*, Staatsuitgeverij, Den Haag.

DEKKER, J. e.a., 1980. Boeren en natuurbeschermers op weg naar nieuwe verhoudingen. *Natuur en Milieu* (1980) 4: 3-11.

Utrechtgroep, 1984. Samenwerking tussen boeren en natuurbeschermers; ervaringen en perspectieven. Utrecht.

JONGSMA, J. M., 1980. Ander onderzoek hard nodig. In: KLOMP, H. e.a., 1980. *Weidevogels in de verdrinking*. De Ned. Ver. t. Bescherming v. Vogels, Zeist.

KWA, CHUNG LIN, 1984. Verbeeldingen van de natuur in de milieubeweging. *Krisis* 4 (1984) 3: 16-26.

KWA, C. L. en J. RINGELBERG, 1984. Algemene ecologische begrippen en hun relatie met ecologisch beheer van oppervlaktewater. Universiteit van Amsterdam.

PRIGOGINE, I. and I. STENGERS, 1984. *Order out of chaos; man's new dialogue with nature*. Bantam Books, Toronto enz.

DEKKERS, M., 1983. En dan, wat is natuur nog in dit land? *NRC* 26 november.

KLUNDERT, A. F. VAN DE en G. VAN HUIS, 1984. Verweving van landbouw en natuur; een visie vanuit de rijksplanologische dienst. *Landschap* 1 (1984) 2: 142-156.

LÖRZING, H., 1982. De angst voor het nieuwe landschap. *Staatsuitgeverij*, Den Haag.

TITULAER, G. H., 1983. Boer blijven; plaats en toekomst van de Nederlandse landbouw. *Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt*, Utrecht.

KOSTER, F., 1938. *Natuurbescherming in Nederland*. De Erven F. Bohn N.V., Haarlem.

